

Emlékeim Hollóháza múltjából

Írta: Hollóházy András

A kézirat 46 számozott, 207x339 mm méretű,
nemzeti színű zsinórral összefűzött lapból áll.

A zsinóron lévő pecsét szövege:
HOLLÓHÁZY ANDRÁS
a miskolci Kerületi Kereskedelmi
és Iparkamara főtitkára
MISKOLC, Erzsébet tér 4.

5. lapon: Halász Hradil Elemér kassai festő
1898-as fényképről készült festménye a hollóházai gyártelepről.

Szerkesztette: Tóthmátyás Istvánné Hollóházy Ildikó
Tel: 06-20-3479-158; E-mail: tmihil@t-online.hu

Előszó

Megbarnult papíron tanult, művelt ember szép kézírása – nagybátyám, Hollóházy (Wittich) András emlékei szülőhelyéről, gyermekkoráról, a szeretett gyárról. Nem találtam rajta dátumot, de a benne futólag említett eseményekből és szóhasználatából arra lehet következtetni, hogy több mint 60 éve, a második világháború vége felé emlékezett vissza gyermek- és ifjúkorára, a 40-60 évvel korábbi múltra, akkor, mikor már maga is valószínűleg a 65. életéve körül járt. A leírás tehát 110-135 évvel ezelőtti állapotokat és történéseket tükröz.

Többször felvetődött bennem, vajon érdemes-e ilyen régi dolgokkal foglalkoznom. Jelent-e nekem még valamit Hollóháza nevemen, nagyapám és két nagybátyám szülőhelyén kívül? Kétszer-háromszor jártam arra néhai apámmal gyermekkoromban, sőt egyszer nélküle is, később, egy vállalati kiránduláson. Megejtően szép vidék, de annyira messze van...

Mikor elolvastam nagybátyám emlékeit, elcsodálkoztam. Lehet így szeretni a szülőhelyet? Lehet így szeretni egy gyárat? Lehet ilyen szeretettel írni egy falu igencsak vegyes lakosságáról? Felelősségérzéssel együtt küszködni velük a megélhetésükért?

Ha ifjú olvasóim közül erre csak egyvalaki is ugyanígy rácsodálkozik, akkor megérte vesződnöm az „Emlékeim Hollóháza múltjából” szerkesztésével és sokszorosításával.

Fogadjátok/fogadják szeretettel.

Budapest, 2018. április hó

Hollóházy Ildikó

Emlékeim Hollóháza
multjából.

Írta: Hollóházy András.

Egy kép íróasztalom felett.
A hollóházi gyártelepről. Néhány
kis kulacs a kulacsgyűjtemé-
nyemben. Ez minden, ami megma-
radt Hollóháza muzeumi
emlékeiből. Kevés, nagyon kevés
ahhoz, hogy ebből valami hasz-
nos kortörténetileg okadatolt
egészlet tudjak összeállítani
Hollóháza történetéből. Itt
természetesen főként a kő-
edény-, majolika- és kályha-
gyárakra gondolok.

Most is reszket a toll ke-
zemben, mikor megkísérlem
felidézni a múltakat. Csak hal-
vány siri árnyak surranak
körültem. Halvány körvonalak
szápadt alakok, rég mult es-
emények, alkalmak. Hiszen rég
pihérek, kiskorúak és a kiknek
munkálkodásáról szólni fo-
gok. Az emlékezés meleg, élénk
az érzések árja. De az agy már fá-
radt s nehezen sriedi össze az em-
lékek elmosódott kép körvonalai-
ból.

Egy kép íróasztalom felett a hollóházi gyártelepről. Néhány kis kulacs a kulacsgyűjteményemben. Ez minden, ami megmaradt Hollóháza muzeumi emlékeiből. Kevés, nagyon kevés ahhoz, hogy ebből valami hasznos kortörténetileg okadatolt egészlet tudjak összeállítani Hollóháza történetéből. Itt természetesen főként a kőedény-, majolika- és kályhagyárra gondolok.

Most is reszket a toll kezemben, mikor megkísérlem felidézni a multakat. Csak halvány siri árnyak surrannak körültem. Halvány körvonalu sáppadt alakok, régmúlt¹ események, alkotások. Hiszen rég pihennek, kikről és a kiknek munkálkodásáról szólni fogok. Az emlékezés meleg. Elönt az érzések árja. De az agy már fáradt, s nehezen szedi össze az emlékek elmosódott képtöredékeit.

Öreg, fáradt ember lettem. Nem tudok már úgy, oly szépen írni, ahogy megérdemelné ez a kedves, vonzó téma: az én szülőhazám, édes szüléim, testvéreim életszínhelyének, a gyártelepnek lerajzolása.

Ott születtem, éltem le gyermek éveimet a gyártelepen. Oda tértem haza nyári pihenőre mint iglói diák, kassai jogász, majd mint kassai honvédönkéntes. Kár, hogy semmi írásos emlék nem maradt azon időkből kezeim között. Bolyongásaim szerte e hazában, a háboru, a forradalmak mozgalmas összevisszasága mint zavaros ár, elsöpörte nagyon kicsiny levéltáram kedves hollóházi adatait.

Ezért csak úgy emlékezetből kísérlem meg néhány gyártörténeti részlet megörökítését. Szaggatott krónikavázlatot adhatok csak.

Néhai jó atyám, Wittich Lajos² a gyár könyvelője volt évtizedeken át. Később, a kilencvenes években néhány éven át bátyám, Wittich Gusztáv³ is könyvelő volt a gyárban. Mint felnőtt gyermekek igyekeztünk atyánknak, aki reggel 6-tól (télen 7-től) este 6-ig talpon volt, segítségére lenni. Az égető házban, a felügyeletnél. A kemencéből kiszedett edény osztályozása, számolásánál. Ott voltunk a csomagolás, szekérre rakás munkáit vigyázva. Mint nagy diákok, az őrlő malomban elvámoltuk a környékről behozott gabonát. Csomagoló ládák javításához is értettünk. Hébe-korba festegettünk, persze mázag felett, nagy rózsákat pingálva kis tányérokra. És persze mi mutogattuk mint szakértő kalauzok, kiránduló idegeneknek a gyárat. Így lettünk lassanként valóságos szakértők, mert a fiatal elme gyorsan felfogta, s egyre jobban kidolgozta a legapróbb részleteket is.

Ma is előttem áll a gyár a maga munkás életével. Hallom az agyag- s mázagőrlő malmok óriás fogaskerekeinek csikorgását. A földszintre visz utam. A mázag fűlsértő nyiszorgással töredezik az egy helyben forgó malomkövek alatt. Mig az emeleti termekben a szétomló, szép fehér, sárga agyagon lomhán haladnak, mint lusta mackók, a nagy malomkövek. A megörölt agyag le hull a csatornákon a földszint medencéibe, hol vízzel iszapolva kavarják, forgatják a szürke iszapot a lapátkerek, mig egy más medencébe folyva péppé sűrűsödik. Itt az agyagvágó gép veszi munkába. A malomépület megreszket a gépek dübörgésétől s ez az összefolyó, mormoló, csikorgó, visitó hang elnyomja szavunkat. A fej zugni kezd s fülünk cseng bele. Alig várjuk, hogy kilépjünk a napfényben fürdő gyönyörű világba. Nagyokat szippantunk a pompás erdei levegőből. Hiszen benn van a gyár az erdőrengeteg kellős közepében. Néhány lépés és bent járunk a hűs-lombu ősbükkös puha mohszőnyegén.

Már mérsékeltbb láрма fogad a kikészítő műhelyekben. Ide visz a képzelet. Szorgos munkások ülnek hosszú sorban egymás mögött, korongjaik mellett. Meztláb, vagy koppanó fapapuccsal rugják a korong alsó nagy kerekét, mig a korong felső kis koronglapján gipsz forma forog, a tányér modellje. Mert a tányérosokhoz nyitottunk be. Erre jön a hengeralku agyagból dróttal levágott lepény s egy rászoritott faléc kiformálja a tányér alsó lapját. Még egy lyukat fur a korongos a tányér alsó peremén, mert hátha falra akasztódik. Aztán rányomja a gyári bélyeget, nagyságszámot s fel a polcra kerül a tányér a többi mellé száradni. Szép, derült napon künn sorakoznak az edények százai.

¹ Nincs a kéziratban hosszú „ú”, sem hosszú „í”, és más régiességeket, valamint az aláhúzásokat is igyekeztem pontosan továbbadni.

² (1832 Szomolnok, Gömör vm. – 1904 Turia-Remete, Ung vm.)

³ (1875 Hollóháza – 1932 Kassa)

Wittich Lajos
(1832 Szomolnok – 1904 Turia-Remete)

A tálas, korsós korongosok két kézzel nyomják össze, domborítják, homorítják, vonalzóval egyengetve az agyaggombócból kiformált valamit, melyből mégiscsak formás tál, szélke, csupor, korsó, bödön lesz.

A korongok berregő forgása, az örökös zugás lassu dübörgéssé olvad össze. A zurrogó hangba belevegyül egy-egy vigabb-szomorubb nóta, vagy füttyszó. Dalos kedvű munkásoktól jó.

A festő termekben már halk munka folyik. Pingáló ecsetek nesztelenül rajzolják egymás mellé a képeket. Csak a sablonokon végighuzott festékes pamacs csusszan egyenletesen. Közben halk terefere.

Ezzel párhuzamosan az égető házban is serény munka folyik. A kemencéből kiszedett edény tekintélyes halmazzá nő. Sorba veszik munkás kezek. Sorjában ülő emberek, leányok kezében koppan a tisztító vas. Az edényre tapadt törmelékdarabkákat tisztogatják le. Folytonos zörgés, kopácsolás, edényrakogatás. Közben vigan pattognak az égető kemencék nyílásaiba dobott nagy fahasábok. A tűz világa pirosra festi az arcokat. Érdekes Rembrandt-képek bontakoznak ki. Csak hát a kemence felől pokoli hőség, az ajtók, ablakok felől hűvös léghuzat bizony visszahivnak a romantika világából.

Leltárba vétele a rendbe szedett, rakogatott edénynek. Vége a szedőmunkának. És jól esik mintegy 3-4 órai ácsorgás, edényszámogatás után kikerülni a friss levegőre. Nagyot nyújtózunk s

leballagunk az edényhordó munkások mellett a raktárak felé. Hol rendszerint összegyülekezik már ekkorra a batyus, szekeres vásárlók kisebb-nagyobb serege.

Mig egyszer csak a gőzsip hangja delet jelez. Ebédszünet. A távolabb lakóknak elhozzák ebédjüket. A közel lakók haza surrannak. Azután vissza s folyik a munka tovább.

Majdnem egész napon át hallható a fafuvarozó, anyaghordó, olykor őrlötető szekeresek hajhókolása. Az anyagraktár, őrlőmalom rekeszei üresednek, telnek az idők rendjében.

Mig beáll az est. A gyári zaj elül. Csak az égetés folyik tovább. Az égető házból szikrázó, kigyózó tűzkévek csapnak ki s rajzolódnak a sötét éjszakába. Virrasztó, tapasztalt, kipróbált égetők farakáson ülve bámulják a tüzet. Hümmögve, mormogva beszélgetik el az éjszakát. Távolabbról ide hallik a malom dübörgő gépzaja. Az őrle malomban őrölnek. A Hollóházai patakocska békésen folydogál medrében. Csobogása ritmikus zene a gyár zakatolása mellett. Ő ringatja csendes álomba a telepen lakó kevés gyári népet. Koronként kutyavakkantás zavarja a csillagos éjszaka csendjét.

Hollóháza népe pihen, erdőkoszoruzta vadregényes völgyben. A becsületes munka édes álmát alussza.

*

Ezekből az időkből maradt meg sok részlet emlékemben. A gyermekévek, majd a diákévekben, 1887-ig, közvetlenül figyelhettem meg mindent a szülői házból. Ezt a házat valamikor a nyolcvanas években lebontották, akkor a könyvelői tiszti lakás és a gyári iroda volt benne. Ujra épült s a természetbeni lakás mellett megint az iroda, most már két helyiség került bele. Ezen kívül egy szoba a diszesebb majolikák, emléktárgyak raktára volt. Később, elkerülvén hazulról, már csak nagy és kisvakációkban figyelhettem tovább szeretettel az én kedves szülőházam s a gyár fejlődését.

Amit elmondok, ismétlem, öreg ember homályos emlékeiből tevődik össze. Egy sor írás, szám, adat, okmány vagy más történeti adat híján bizony csak óvatosan szedegetem össze emlékezetem képzelt adatait. Csak amit meglehetősen bizonyossággal vélek megállapíthatni, azt írom le.

Ezek a kortörténeti feljegyzések az 1883-1900-ig terjedő idők történeteiből valók. Tovább már eltűnik szemem elől kedves szép szülőházam, mert 1900-ban Kassáról Temesvárra kerültem, mint a temesvári Keresk. és Iparkamara fogalmazója. Miglen 1903-ban a Miskolci Kamara választott tisztviselője. Mint annak főtitkára vonultam nyugalomba 1932-ben. Mig Hollóháza kamara-kerületembe tartozott ideiglenesen, a cseh megszállás alatt (1918-1938) illetve aktív szolgálati időmben, a hollóházai gyár működését, csekély erőmhez képest, szerény munkakörömben mindenkor szeretettel támogattam.

Boldog volnék, ha e nagyon hézagos, hiányos leírásomból, melybe esetleg apróbb tévedések becsuszhattak, egy pár adatot felhasználhatna Hollóháza s főként a gyár történetének írója. Mert az a rövidke leírás, mely olvasható a Magyarország Vármegyéi és Városai című monografikus munkában – mely persze nem lehetett ipartörténet – („Abauj-Torna vármegye és Kassa városa” című rész, gondolom Jókai szerkesztette) csak ösztönözhet Hollóháza multjához méltó összefoglaló, részletesebb, nagyobb munka megírására.

Jó magam is hőn óhajtottam volna Hollóháza történetét megírni, persze, főleg a gyárét. Sajnos, a nagy háború fáradalmaiban legyöngült szervezetem s előrehaladt korom mellett nem gondolhatok erre. Fáradt kezem nem bírja már a tollat s e reszketeg sorokkal bucsut kell vennem imádott szülőföldemtől. Legyen ez az én hattyudalom.

Legyen áldott ez az édes anyaföld! Virágozzék századokon át a hollóházai gyár! Legyen boldog, gazdag, istenfélő Hollóháza népe és tegye nagygyá, szeresse késő nemzedékeiben is ezt a szép falucskát!

* *

A hollóházai kőedény-, majolika- és kályhagyár.

– néhány történeti adat az 1883-1900 évekből –

Épületek – Égető ház – Korongoló, festő műhelyek – Raktárak – Kályhagyár – a, mázagórló és terményórló malom – Gyári iroda – Lakóház – Posta – Hangya szöv. bolt – Gyári élet -

A gyár technikai fejlődése a nyolcvanas, kilencvenes években erőteljes lendületet vesz. Istványi és Társai Hollóházai Kőedény-, Majolika- és Kályhagyár csak később lett, eleinte csak kőedénygyár, majd majolika-, utóbb, a kilencvenes években a kályhagyár is létesül. Ez utóbbit Mildner – ha jól emlékszem – német-cseh keramikus rendezte be. Kezdetben a telep egyemeletes épületében voltak elhelyezve az égető kemencék. Felettök, az emeleten, a korongoló termék, a szárnyépületben, a földszinten a mázagoló helyiség, mázag alatt festők terme, hol az egyszer égetett edényt festették. Az emeleten korongoló termék. Tányér, tálak, szélkék, csuprok, kulacsok, bödönök, egyszerű étkező, mosdókészletek, majolika disz- és emléktárgyak stb. készültek, tulnyomóan egyszerű kőedény.

6 égető kemence volt. Egyben nyers edényt, 5-ben mázagos edényt égettek. A kemencék boltozatos nagy termében már reggel hatkor (télen 7-kor) szedték ki a kész edényt s tisztogatták meg a rátapadt törmelékektől. Az összes edény azután I. II. III. rendű osztályozással, megszámlálva raktárba került. Ennél a munkánál Musinszky János volt az osztályozó (szortírozó). Naponta jelen volt id. Istványi Ferenc, a cégfőnök és atyám. Ők ellenőrizték a munkát. Ebben a munkában segítettünk mi gyermekek s így volt alkalmam megismerni töviről hegyire az egész gyári munkát s életet.

A készárut a földszintes nagy raktárépületbe hordták karjaikon a munkások, ti. a kifogástalan árut. A II. rendű (mittlinek nevezték) némileg hibás is itt lett elhelyezve. E nagy raktárépületben 3 terem volt. Elsőben főleg a tálak, csuprok stb., szóval öblös edények, a másodikban a tányérok (mázag alatt festve vagy fehér). A harmadikban a mázag felett festett kisebb mennyiségű portéka és a majolika (étkészlet, kávé, teás készletek, disztálak, mosdó készletek, virágvázá stb. állottak. A III. rendű áru (ausschuss) egy külön, a nagy raktárral szemben lévő kis raktárba került. Nagy készletek felhalmozódása esetén egy kisegítő raktár is megtelt tányérral s egyébbel. Ez a távolabb fekvő földszintes, a malommal szemben fekvő hosszú épületben volt elhelyezve. Ugyanott két kisebb helyiségben készült, samottagyagból, az égetéshez szükséges tok (kapszli) és az égető kemencék samott-téglája.

A gipszformák, modellek is a gyárban készültek. Általában tulnyomó részben minden pótanyagot, segédeszközt a gyártelepen, háziilag állítottak elő.

Ezen kívül volt még egy régi, a nagy raktárépülettel összefüggő földszintes épület (ahol most a templomka áll). Ebben néhány korongon dolgoztak. Ugyanitt volt a 80-90-es években a mintázó (modellőr). Mildner, a kályhagyárat berendező cseh-német, majd Pillich nevű magyar ipariskolás. Ennek az épületnek keleti szárnyán kezdetben korongosok dolgoztak, majd itt helyezték el a kilencvenes évek kezdetén a kályhagyárat és raktárt. Az épület végén egy darabig asztalosműhely volt. Szabad óráiban atyám munkálkodott benne, mi, vakációs diákok segédkeztünk. Ugyanezen a telken volt a hamuzsírőző üsttelep a lugzó káddal.

Az égető és korongoló helyiségekkel, biszkvitfestődével s mázagolóval bíró emeletes rozoga házat a kilencvenes években kétemeletesre építették (Kozák kassai építész munkája). A gyártás előbb az egész vonalon kezdetleges kézi munkára volt berendezve. Petróleumlámpák világítottak. A korongot lábbal hajtották. A festés kézi munka volt, s csak a szegély elkészítéséhez, körök rajzolásához használták a kézzel hajtott vastányért, melyen az edény forgott. Az új kétemeletes épületben, ha jól emlékszem, már géppel hajtott korongon dolgoztak, modern gépi eszközökkel formálva az agyagot.

Szemben a kétemeletes épülettel egy kis földszintes házban festők dolgoztak.

Egy kis ház, a patak tulsó partján, szemben az égető házzal, volt a mázag feletti festés műhelye (Schmelz). Itt egy festő szoba volt s egy égető helyiség (muflinak hívták). Itt égették a mázag felett festett s aranyozott holmikat. Ebben az épületben, egy kis szobában működött a 80-90-es években létesült vegyi laboratórium, melynek munkája Halbritter svéd vegyész vezetésével agyag- és mázagkísérletei után értékes receptekhez juttatta a gyárat. Festékanyagok is készültek itt, grafittégelyekben égették.

Ennek szomszédságában székelt a gyárvezetőség egy földszintes ház, a könyvelői lakás épületében, két irodahelyisége volt. Mellette egy szoba a „drágaságok”, aranyozott majolika disztárgyak elhelyezésére szolgált.

A festők tányér-, tálmintáiból (mázag alatti egyszer égetett edényen) néhány megmaradt emlékezetemben: buzavirág, greck, flemisch. A mázag felett rózsza, tulipán, szegfű stb. Az izléses, stilusos minták csak később honosodtak meg. Eleinte a cseh-német festő keveset gondolt az agyagformához való simulással. Görög, római vagy rokokó vázákra vigan pingált mezei virágot, tulipánt. Károly⁴ bátyám, a festőművész kritikája sokat javított a stilushibákon. A tótos motívumokkal is alább hagytak. A műipari izlés kezdett szépen fejlődni főként az ifjabb magyar festőnemzedék erősödésével.

A kép teljessége kedvéért megemlítem még azt az épületet, mely a hollóházi patak balpartján, a Májos hegy alatti magaslaton épült valamikor a nyolcvanas évek végén. Itt helyezték el a postát. Itt volt egy vendégszoba. És itt lakott néhány idegen országbéli festő, Halbritter svéd vegyész is. Ide költözött ideiglenesen a Wittich család⁵, midőn a régi tiszti lakást az irodával lebontották. Végül itt nyílt meg az első Hangya szövetkezeti bolt. Ez a hatszobás épület jó szolgálatot tett a kis lakásaival a lakásinség idején.

Ezekben irtam le a felső északkeleten elhelyezett gyártelepet. A patak balpartján, a gyártelep déli oldalán állt a gőzmotoros malom. Ez kőre dolgozó vámórló malom, agyagórló-, iszapoló-keverő és mázagórló helyiségekből állott. Később agyagvágó gép is működött az agyagmalomban.

Törekvés a technika tökéletesítésére.

A gyártmányok minőségének számottevő javulása akkor következett be, mikor a kőedénygyártás fejlődése, a cseh-német gyárak élesedő versenye a minőség fokozására késztették a gyárvezetőséget. Halbritter svéd vegyész érdeme az agyag és mázag első rendű tökélyre vitele. Agyagvágó gépet állítottak be, ezzel a nyersanyag finomabb lett. Kitűnő uj mázagokkal szebb, jobb áru készült. Kiküszöbölték a hajszálrepedést s ezzel csökkent a selejtáru tömege. A kályhagyár is jobb nyersanyaghoz s mázaghoz jutott. Fehér, elefántcsontszín, zöld, barna színben kifogástalan mázagot használtak fel.

Emlékszem angol kőedény és porcellánkészítési igen tüzetes kísérletekre. De az általam megfigyelt korszakban e téren nem jutottak túl a tervezgetésen.

A hollóházi termelés sok nehézséggel küzdött, nem volt meg itt minden kedvező előfeltétel. Sok nagy akadály tornyosult a gyárvezetőség elé. Érdemes lesz néhány jellemző adatot megemlíteni.

Az agyag a radványi⁶ bányákból került ki. (Csak kevés tűzálló, jobb minőségű agyagot hoztak Miskolc melletti s pongyaloki bányából). Mintegy 12-13 km távolságról tengelyfuvaron hozták az agyagórló malomba. Az egyik homokanyagot (fekete homok) hernádtihanyi fuvarosok

⁴ Wittich-Eperjesi Károly (1872 Filkeháza – 1918 Budapest) (halálának adatai nem biztos forrásból)

⁵ Id. Wittich Lajos és Mihálics Mária 6 gyermeket nevelt, neveik: ifj. Lajos, Anna, Károly, Gusztáv, Andor és Béla

⁶ Fűzerradvány

szállították 30 km-ről! Quarchomokot s egyebet, mázagot, festéket stb. még jóval messzebből kellett szállítani. Fát a környék erdőiből fuvaroztak hollóházi vagy más falubeli fuvarosok az égetéshez. E távolságok leküzdése sok költséget emésztett fel. Nem ritkán, ha mezőgazdasági termeléssel erősebben foglalkozó távoli vidékek erdeiben feküdt a fa, a fuvarozás nyaranta megakadt. Igaz, hogy előrelátóan törekedett a vezetőség megfelelő fakészletek tárolására.

Kereskedelmi vezetés

Itt is nagy művészettel dolgozott a gyárvezetőség. Kipróbált kezek intézték a vezetést. De sokszor nem sikerült a piacokon feltornyosodó nehézségekkel megküzdeni. Az én megfigyelésem szerint Hollóháza drágán termelt. Mert nehezen, sok költséggel jutott mindenhez. Ezért a technikai vívmányokkal dicsekvő külföldi gyárakkal, a közös vámterületen nem versenyezhetett. Ezek egyébként is óriási természeti előnyök birtokában voltak, kaolinbányáik, szénbányáik, egyéb anyagforrásaik a helyszínen, majdnem egy tömbben vagy legalább is a közelben. Évszázados, régi, bedolgozott munkástörzsük volt.

Jól emlékszem a négykrajcáros tányér történetére. Ha nem tévedek, a 90-es évekre esik. A külföld öldöklő versenye annyira lebirkózta az árakat – nyilván már akkor dolgozott a dumping – hogy a tömegforgalom kedvelt cikke, a tányér, fehér, vagy kevés mázag alatti festéssel négy krajcáron került forgalomba, nagyban. Hollóháza akkor négy és fél krajcárért tudta csak szállítani. És ez a fél krajcár végzetes szerepet játszott. (Néhai bátyám, Wittich Gusztáv megállapítása). Nagy visszafejlődés állott be. Persze, a porcellán tányér és a fogyasztás későbbi átalakulása során a tartósabb zománcédények, alumínium stb. mindmegannyi félelmetes versenytársa lett a kőedénynek. Ebbe az időbe esnek az eredménytelen kísérletek (angol kőedény, porcellán). Nem technikai értelemben, mert a próbák kitűnően sikerültek, de a vállalkozás, új, gyökeres átalakítása a gyártásnak, talán új telep létesítése nem következett be, nyilván tőkehiány miatt.

Feljegyzésre érdemes megfigyelést kell megemlítenem. Néhai Pfliegler Ferenc miskolci kereskedő, a hollóházi gyár régi hűséges vevője mondotta egyszer előttem 1904-ben, mikor megkérdeztem, miért esett vissza oly óriási mértékben a kőedény iránti kereslet: „Öcsém – szó szerint idézem szavait –, ha az a parasztnyecske bejön a boltomba, első dolga a tányért a nap felé tartani, megnézhvén, látja-e a keze árnyékát. Persze, hogy nem látja. Le is teszi a tányért. Nem kell, mert nem átlátszó. És minden rábeszélés hiábavaló. A cseh porcellán kell, melyet kis vásáros lengyel zsidók messzire széthordanak s olcsón, kilószámra árulnak, még buzáért is adják. III. rendű selejtáru, de hihetetlenül olcsó. Nem bírjuk a versenyt. Azt kell adnunk, amit vesznek.”

De az Ausztriával közös vámterületen mégis csak a német-cseh gyárak voltak a legádázabb versenyelek s ezek ellen a patriarchális viszonyokból alig bontakozó Hollóháza nem birt kellő védekező erővel. Ámbár a cseh a független Csonkamagyarországgal szemben is megtalálta a mérgezett versenyfegyvereket, a dumpinget, mely megfigyelésem szerint soká tehetetlen vergődésre kényszerítette a magyar gyárakat, Hollóházát is. A Hollóházai Kőedény-, Majolika- és Kályhagyár újjaalakuló vállalat részvényeiből e sorok írója is jegyzett és nem egy miskolci keresztény vevőjével e gyárnak jegyeztetett valamikor a 20-as években. A vállalkozás nem sikerült, a részvénytárgy megmaradt egy veszített ipari küzdelmes csata kortörténeti emlékének.

Néhány példa a cseh „verseny” módjairól:

A cseh dumping földre terítette Telkibányát, romba döntvén ez ősrégi gyárat, ámbár Telkibányán a gazdálkodó parasztfuvarosok nyári amerikázása, illetve szerződösszegése döfte hátba a gyárost. Szemtanu voltam, mikor néhai bátyám a mult század végén s e század első éveiben jó ebéd ígéretével birt rá néhány fekete homokot hozó hernádtihanyi fuvarost néhány szekér fa befuvarozására. Néhány napra füstöltek a kemencék kürtői. De miért, miért nem, talán mert a vasvilla erős argumentum, vagy más okból, a tihanyi tótok többé nem mertek vállalkozni fafuvarra. A gyár végzete beteljesedett s szegény bátyám kénytelen volt ott hagyni a kaolinbányás

falut, Mátyás király gyárát. Néhai bátyám azután még egy porcellángyár létesítésén fáradozott: Hidasnémetiben a vasuti állomás mellé tervezte a telepet. Kitűnő, sikerült porcellánpróbákat mutatott fel, hiába. A részvénytársaság kiszemelt alakítóiban nem ébredt fel a vállalkozói kedv. És egy élet munkája elpusztult, megölte a cseh gyilkos verseny.

Hogy ez a kiméletlen cseh erőszakoskodás pld. az üveggyárakkal szemben is talán még durvábban lépett fel, mutatja a miskolci öntöttüveggyár esete. Ez a gyár küzdelmes előkészítés s berendezkedés után végre megnyílt. A csehek lesben állva figyelték. Mire az első tábla öntött üveg kihűlt, már szembe találta magát a cseh öldöklő verseny kárörvendező intézőivel: a csehek 40%-kal leszállították az árakat. A dumping mérges gázai fojtólag nehezettek már születése napján a szegény magyar csecsemőre.

E kis kitérést a jelenségek tanulságos volta miatt érdemesnek tartottam beszurni.

Arról már nem akarok itt bővebben értekezni, mennyi hiábavaló felélesztő kísérletet végeztem magam csöndes kutató, tárgyaló munkával ugy Hollóháza mint Telkibánya érdekében. Magyar, német, hirneves ipari vegyészhez, keramikushoz juttattam el radványi, telkibányai kaolint, újra kezdve az iparfejlesztő kísérleteket – 1910 és 1930 közt –, mert az eredménykimutatások, próbaeredmények kimutatása nem állt rendelkezésemre. Vállalkozót is vittem Hollóházára. Az eredmények meghiusulása rajtam kívül fekvő okokból állott be.

* * *

Itt kell még megörökítenem azok nevét, akiknek becsületes, fáradhatatlan munkája virágoztatta fel a gyárat s tette lehetővé annyi balszerencse közt egy falu népességének, sőt szomszéd falvak népének kenyérkeresete fenntartását.

Elsőül a társulat főnökéről, id. Istványi Ferencről⁷ kell megemlékeznem. A gyárat Istványi Ferenc és társai (jobbára rokonok, ha nem tévedek, Steinhauz, Steinbach, Mildner) bérelték gróf Károlyi Ede, majd László gróftól. A főnök fáradhatatlan első munkása volt a gyárnak. Kitűnő kereskedő fej. Rajongásig szerette üzemét. Ő adott annak életet s az ő körütekintő, takarékos, mindent meglátó gondosságával emelte naggyá. Míg a verseny nem élesedett ki, s míg a csehek nem törtek be olyan kiméletlenül Magyarország piacára, továbbá míg a porcellán, vas, aluminium nem árasztotta el a piacot, jól ment minden. De a közlekedési bajok, nehézségek, a termelés drágulása olyan akadályok voltak, mikkel az ő vasenergiája sem birt megküzdeni. Nem egyszer megállt a termelés. A kemencék hidegek maradtak. Mert megtelt minden raktár, pangott az üzlet.

Bizonyos, hogy a gyár sorsáért való aggódás megörölte idegzetét. Hányszor emlegette: mit tudják azt, milyen gond az, a gyáros gondja: előteremteni az előlegek, a befizetés tekintélyes összegeit! Idősebb fia tragikus elhunyt is lesújtotta. Egyszer bekövetkezett a vég: ő is elfaradt, elszunnyadt. És alussza az igazak álmát a dédelgetett gyárához közel fekvő csöndes temetőben, ahová vágott örök pihenésre.

Egy ilyen pangás utáni időszakra magam is emlékszem a 80-as évekből. Mikor nagy örömmel kelt fel atyám a reggelitől, mert az égető házba hívták. Hosszu szünet után újra füstöltek a kemencék kéményei. Örvendező munkások szedték újra az első kemencét. Az üzem megindult. Az akadozás, persze, később megismétlődött. Az irodában Istványi mellett néhai atyám, Wittich Lajos serénykedett. Mint postamester jött meghívásra az üzembe könyvelőnek, 1900 után, mint nyugdíjas Turjaremetére⁸ vonult vissza gyermekeihez (ifj. Wittich Lajos⁹ kincstári főerdészhez) ahol 1904-ben elhunyt.

⁷ Istványi Ferenc 1860-tól 1902-ig bérelte a gyárat.

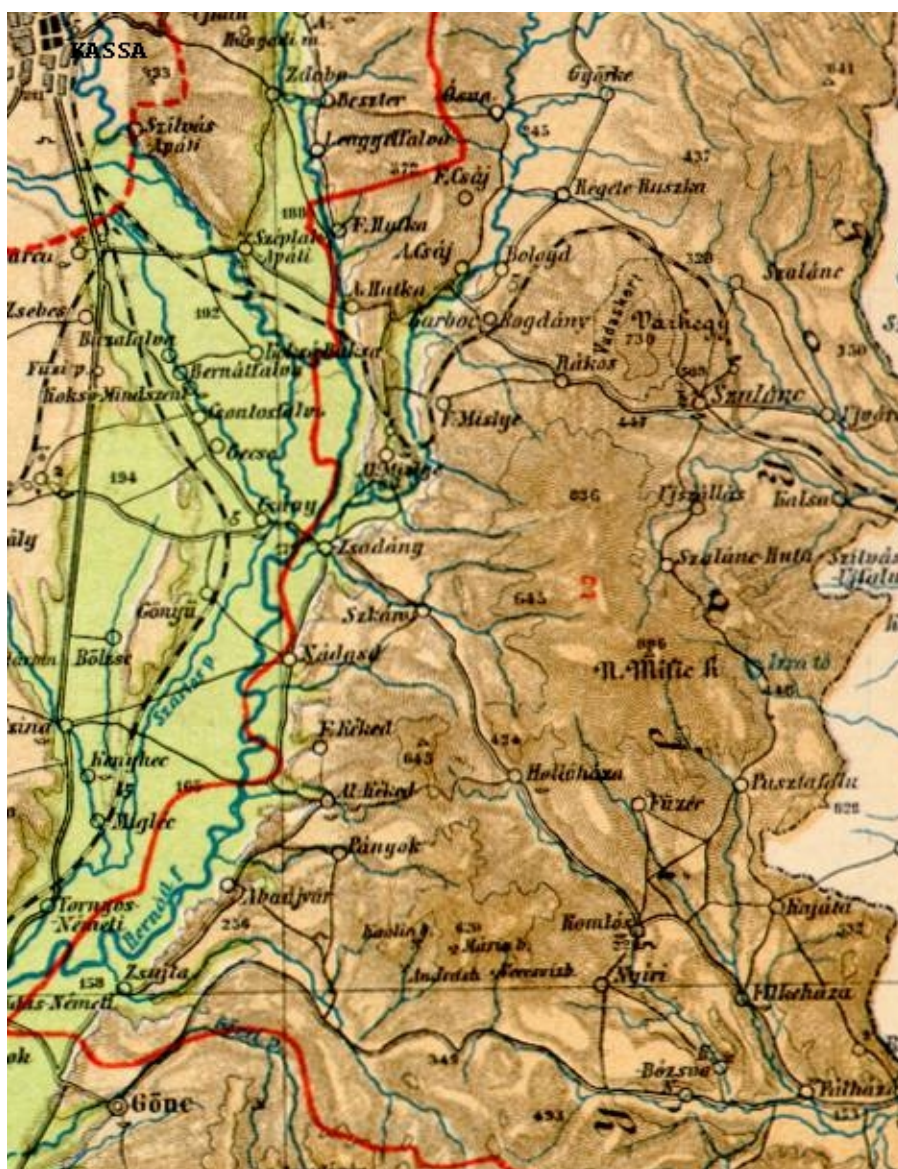
⁸ Ung vármegye, Ungvártól ÉK-re kb.30 km-re.

⁹ (kb.1867 – 1907 Sátoraljaújhely) Valószínűleg Filkeházán született, bár első gyermekek szoktak az anyai nagyszülőknél születni, ezért nem lehetünk benne biztosak.

Ez volt az egész kereskedelmi személyzet. Később került oda néhai bátyám Wittich Gusztáv, ugyancsak könyvelő totum-fac-nak, aki 1899-ben a Telkibányai gyár bérletét vette át Fiedler után.

Modern munkamegosztásról nem lehetett szó, s a könyvelő bizony raktárnok, ládajavitó (atyám élvezettel mesterkedett, mert fiatalkorban műasztalosnak készült, de a nehéz munkát nem bírta a szervezete, így lett postamester Filkőházán¹⁰), vámszedő az őrlő malomban, hitelszövetkezeti könyvelő stb. volt egy személyben. Szóval a gyár szívében élő, éjjel-nappal felelős intéző. Ha az égetőházban a munkavezető (szortírozó) beteg volt, vagy az égető ház pokoli hőségében pihenésre kényszerült, a könyvelő, vagy néha a cégfőnök állt a szortírozó asztal mellé, elrakosgatni nagyság, minta szerint s végigvizsgálni minden egyes tányért stb. Mi, Wittich fiuk is nem egyszer állottunk ki a porondra a gyári munka egész vonalán.

Patriarchális keretekben folyt a szorgos munka. De becsülettel, serényen, szívós kitartással, egy célért: a gyárüzem élete mindenek fölé! És a bér, a hó közepén az előleg pontosan kijárt. A kereskedelmi iroda üzeme is az óramű pontosságával dolgozott. Nincs könyv előttem, nem ismerem a számokat, így nem tudhatom, milyen haszonnal. De az volt az érzésem, hogy nem egyszer nagyon kis, vagy semmi haszonnal zárt az év. A gyár mégis zakatolt tovább nyilván a szociális, nagy célért, sok száz család megélhetéséért, uradalmi természeti tőkék gyümölcsöztetéséért.

¹⁰ Minden térképen Filkeháza szerepel.

Közlekedési viszonyok

Erre a különleges helyzetre érdemes kissé részletesebben rámutatni.

Arra a következtetésre jutottam megfigyeléseim során, hogy Hollóháza el lévén zárva az országos forgalom hálózatától, drága és szörnyen kezdetleges közlekedési berendezettségében valóságos csodával határosan tudta csak fenntartani magát.

Már említettem a nyersanyagok küzdelemteljes utjait. Nagy távolság, nagy fuvardíjak. Ugyanaz várt a készárura.

Vasuti állomás Csány vagy Sátoraljaujhely volt. A Magyar Északkeleti Vasut Hollóházát érintő vonalának tervezgetése – a 70-es években lehetett – elmaradt. Édesatyám elbeszéléséből hallottam, hogy a Sátoraljaujhely – Hollóháza – Kassa vasutvonal kombinációt azért ejtették el, mert a Hegyköz (vagyis hát a garbócbogdányi választókerület) függetlenségi képviselőt választott s így a kormánypárti képviselőt küldő terület (Alsómislye vagy Nagyszalánc?) kapta a M.É.K. Vasut Ujhely – Nagyszalánc – mislyei vonalát. (Hja a politika! -)

A Sátoraljaujhely – csányi II. rendű utakon bonyolódott le a szekerező forgalom. Nagyobb részében Hollóháza – Csány között. Az edényt szalmába csomagolva gyékénnyel fedett szekérre rakták, s a vasuti állomáson újra átrakták a vasuti kocsiba. Nem gyors, nem olcsó lebonyolítás volt biz ez. Kisebb szállítmányok, értékesebb áruk ládákban kerültek forgalomba.

A csomagolás külön nagy esemény volt. A tanulók a nagy raktárépület előtti szinben raktak szalmát a tányérok közé s adták fel a szekérbe a csomagolónak (akkoriban Csamerda festő, majd Szolecky – gondolom ugyancsak festő képezte ki magát e célra). A gyárvezetőség teljes számban a raktárépületben tartózkodott (a cégfőnök és a könyvelő, no és gyermekei) s adta ki az árut, ügyelt fel, s cserélte ki a hibásnak talált (hajszáltrepedéses vagy egyébként hibás) portékát jóval. Rendszerint 9 szekér csomagolása eltartott reggeltől késő délutánig. A teli szekereket a fuvarosok még másnap szürkület előtt elszállították. Bizony nem kis nehézségek közt az eszkárosi (akkor még szkárosi) part végtelen meredekein. Nagy sár esős időben, fagyos jeges ut, hol életveszélyes volt a sima jeges uton való bukdácsolás. Nagy tél idején behavazott utak. Négy kilométeres meredek fel, ugyanannyi le Eszkáros – Hollóháza utja. (E sorok írója is nem egyszer fohászkodott február-márciusi napokban az Istenhez segítségért, négykézláb kuszva a szkárosi part Isten adta gondozatlan korcsolyapályáján.)

A nagyobb kereskedő cégek kocsirakomány-rendelésein kívül kisebb árusok (Felvidékről, Alföldről) egy-egy szekér portékáért közvetlenül jöttek. Batus asszonyok hátukon jobbra a III. rendű portékát cipelték. Egy szomolnoki nagynéném ottani fuvarosa Hollóházáról fuvarozott portékát a Zsadány-Enyicke-Nagyida-Szepesi-Mecenzéf-Stoósz-Szomolnok hajnaltól késő estig bejárt utján.

Modern eszközök, távbeszélő, árjegyzék, reklám s egyéb – hol voltak még akkor! A Zsadány-Hollóháza-Filkóháza-Ujhely vonalon taligás postakocsis volt a vadregényes völgykatlanba zárt falu és a fejlettebb világ fő közlekedési eszköze. A bevásárló központot, Kassát, kocsin¹¹ értük el, ritkán vonaton, mert Csány vagy Alsómislye állomás messze volt. Csak a hazatérő diák gyalogolt vigan télen-nyáron Csány vagy Mislye és Hollóháza között a batus bevásárlókkal a szkárosi part hepehupás gyalogpadkáin. Mi IV. osztályu (K....d) kocsikban állóhelyeken énekelgető iglói, kassai diákok, katonák hoztunk hirt a Tátravidék, Hernádvölgyéből Karácsony, Husvétkor, nyaranta az elszigetelt falucskába. Mi voltunk a Hegyköz hiradós század legénysége. Mi serkentettünk a civilizáció vívmányainak megszivvelésére. Kereskedelmi akadémikus (ifj. Istványi Ferenc Drezdában, Gusztáv bátyám Debrecenben tanult), irodai, kereskedelmi látókört gyarapított, Károly bátyám festőművész az izlés, stílusfejlesztés prédikátora volt nem kis szerencsével, művészi felvételei árjegyzékekbe kerültek (pl. a kályhakészítmények, diszesebb majolikák), Lajos bátyám Hollóháza erdőit s a falut térképezte. E sorok írója már akkor a gyár s falu firkásza, zugírásza

¹¹ Értsd: lovaskocsin

voltam. Hollóháza történeti adatainak gyűjtésében (1892-1893 években) mikor Abauj –Torna vármegye monográfiájának megírása volt soron, magam is boldogan tevékenykedtem.

Egészen véve úgy összegezhetjük a megfigyelteket, hogy Hollóháza kereskedelmi, műszaki életét összehangzatos együttesben törekedett támogatni a falu apraja-nagyja, különösen a gyártelep, Alsóhollóháza szívében lakók.

Munkásviszonyok. Munkásjólét.

A gyári munkástörzs Hollóháza őslakosságából került ki. Számra nem volt nagy, ha csak a gyárterületen dolgozókat vesszük. Nem tudom, hány munkás dolgozhatott a gyárban. Azt hiszem, jóval százon felül. De ezen túl a gyárból élt, legalább jó részben, rengeteg fuvaros család s egyéb külmunkás.

Legnagyobb részük a felső faluban lakott. Néhány ház az un. Boszniában a gyártól északra, a patak mentén egy szűk völgyben állott. Legtöbb zsellérházban lakott, még füstpénzt fizetett. Megélhetésük a munkabérre szorítkozott. Egyes családtagok fuvarozással, favágással foglalkoztak. Az apró földek nem sok munkát adtak. Volt egy bányástörzs, mely a radványi kaolinbányába járt. Barcsánszky nevű volt a fővájár, utóbb Kertész, ha nem tévedek. Egyéb keresetforrásuk nem volt. A zord éghajlat mellett a sovány kavicsos kis darab földeken némi árpa, burgonya termett. Minden házhoz belső kert is tartozott. A könyvelő természetbeni járandósága: konyhakert, burgonya, árpaföld és répaterület, mindez két tehén, két sertés eltartásához volt elegendő. Ezen kívül lakás, fűtés, világítás, edény a szükséglethez képest. Sertés, baromfi, egy kis kert terménye egészítették ki a munkás háztartását.

A malom által szedett vámgabonából (5 % volt a vám) a készletekhez képest, kisebb mennyiségben juthatott egy-egy szegényebb munkás őrleni valóhoz. A gyár sózott szalonnakészleteket halmozott fel s ebből utalványra kaphattak a munkások. Egyelőre ennyiből állt a megélhetés gondjainak könnyítése. Talán, a háztartások külön autarkiaja mellett, az önellátásra berendezkedő hollóházi munkásrétegek nem is szorultak közellátásra. A gyár ily irányu támogatását nyilván csak legszegényebb kisserű napszámos zsellércsalád vette igénybe.

A nyolcvanas években hitelszövetkezet létesült, a kis munkásgazdaságok hiteligenyeinek kielégítésére jó hatással volt. A nagy szövetkezeti apostol, gróf Károlyi Sándor Hollóházán is megfordult akkor. Fényes négyesfogatokon sok grófi család kísérte. A kis falu azelőtt s azután sem látott annyi fényes fogatot, uri pompát. A hitelszövetkezet megalakulása érdekes visszhangja volt a szociális irányu fejlődést szorgalmazó mozgalomnak.

Majd a 90-es években létesül az első Hangya szövetkezeti bolt. (Wittich Gusztáv alapítása 1897-ben.) A vakációzó diákfiatalság volt első boltossegédje, raktárnoka, könyvelője. Valahogy emberségesebb lett az ellátottság, mint volt akkor, midőn két zsidó szatócsbolt kínálta ócska, penészes áruját s buza, egyéb termény volt a rekompenzáció a selejtes bolti portékáért – no és nem ritkán pálinkáért.

Minden munkás Hollóházán született s itt nyert kiképzést. Mint tanuló szegődött el. Csészék, csuprok, tálak füleinek készítését tanulta kezdetben. Innen maradt ez az incselkedő nótá:

Ahá, ühüm mit csinálsz?

Ahá, ühüm füleket.

Végnélküli visszatérő, betleheemes énekből lopott monoton dallama volt. A csintalanabb fiatal segédnemzedék találta ki s bosszantotta vele az inást. Mivelhogy nagyrészen tót anyanyelvű volt a gyári munkás, a tót szöveget – és tulajdonképpen ez volt az eredeti – is ide iktatom:

Ahá, ehm co robis?

Ahá, ehm uski.

A munka egyéb ritmusát, mely oly érdekes zenei kísérője a munkáséletnek, nem tudtam felfedezni Hollóházán. Igaz, nem is kutattam, s lehet, hogy volt, csak elkerülte a felületes fiatal szemlélő (22 éves koromban voltam utoljára nagyvakáción mint jogászifju Hollóházán) figyelmét.

Mikor a tanuló már megtanult kissé bánni az anyaggal s némi kezűgyességre tett szert, sor került kis tányér vagy apró öblös edények készítésére. A festők kis tányér pingáláson, sablonos pamacsoláson kezdtek el tanulni. Tanoncból segéd lett, majd előmunkás.

A gyár megindulásakor néhány külföldi (cseh-német) munkást hozattak (ezek már gyermekkoromban meghonosodtak) a kik a mázag feletti festést, aranyozást, égetést végezték. A terpentines festékek kezelése, a második égetés, aranyozott tárgyaknál harmadik égetés nyilván több gyakorlottságot igényelt, mint az egyszer égetett edény vizfestésű munkája. De ezektől is hamar eltanulta a hollóházi munkás a mesterséget s több külföldi munkásra már nem volt szükség.

Az ipartörténet kutatója fel fogja jegyezhetni, hogy a hollóházi munkás becsületes, szorgalmas, igyekvő és a szegényes viszonyok mellett is kitartó, hűséges munkaerő volt. A mellett az önképzés nagy mestere. Nemzedékek nőttek fel, tanultak s lettek képzett munkások. Vajmi kevés utmutatásra volt szükségük. Az ős agyagformáló munkástörzs öröklött tehetsége, képességeivel dicsekedhetett. Egy Fűzérre tett utazásom során (1920-1925 körül lehetett) szomoruan nézegettem a hollóházi gyár több munkásának a megváltozott viszonyok parancsolta serénykedését. A Komlós¹²-Filkóháza közötti utrászen egy farakodó telepen, ölfarakodást végeztek. Megismertem őket: a legjobb festő, korongos és egyéb munkásai voltak egykor a hollóházi gyárnak. A viszonyok mostohasága tehergépkocsira sodorta őket, farakodó munkásnak. De fordult a sors kereke s örömmel láttam ugyanezen derék munkásokat később egy hollóházi látogatásnál a gyártelepen, régi munkahelyükön. Boldog voltam, midőn kettőnek közülök (Kababik, Schmutzer) magam nyujthattam át az iparügyi miniszter kitüntető oklevelét és jutalmát.

Néhány név jut itt eszembe, mikor a gyár törzsökös munkaerőire emlékezem. Musinszkyt, a művezetőt, gyármestert már említettem. A mázagoló műhely, az égető ház, az osztályozó munka az ő felügyelete alatt állott.

Ősmunkások közül, kik talán nemzedékeket nevelhettek a gyárnak, a következők jutnak eszembe:

Csamerda (festő, csomagoló)
Szolecky (korongos, csomagoló)
Tokár
Kababik festő
Schmutzer égető
Koterle korongos
Sztupár
Szmik
Katerzsabek
Szemán
Epervári (korongos)
Kertész
Gyermek (festő)
Schubert (festő)
Hoch (molnár)
Zsofcsák (gépész)
Pudleiner (gépész)
Vanek (mázagörölő)

¹² Fűzérkomlós

A nevek után ítélve s szájhagyomány után indulva, bizonyos, hogy legnagyobb részük Észak-magyarországból jött tót telepés lehetett (egy pár lengyel, cseh is akadhatott köztük, ugyszintén cipszer vagy sváb). Egykor talán üveghutában is dolgozhatott egy része. Ezért maradhatott a gyártelep lakóin – a kik a falu alsó részében laktak – a „hutás” név. Vagy ez a rész volt valamikor üveghuta s ezzel indult a telep? Ehhez hasonló homályos beszéd megmaradt emlékemben. A magyar nevek bevándoroltakat jelenthetnek, szomszédos komlói vagy nyíri-i magyarokból. Derék, jó magyar érzésű, kiváló szorgalmu csendes emberek voltak. Kevéssel beérték és sorsukkal, úgy látszik, meg voltak elégedve, mert nem emlékszem, hogy az általam vázolt időszakban elégedetlenség mutatkozott volna köztük. Tót anyanyelvük mellett – a többsége az volt – jól beszéltek magyarul. Ez főként a tanító (Paulik) Pálmai József érdeme a ki vasárnapi ismétlő iskolát is tartott fenn. (Derék tanítómesterem, az elemi Hollóházán végeztem. Isten nyugtassa őt!) Dicséret illeti őket, hogy bár templomuk nem volt, vallásos érzület hatotta át valamennyiüket. Római katolikusok voltak csaknem valamennyien. A fűzéri templomba jártak vasárnap s egyéb ünnepeken, még télvíz idején is. Hollóházán akkor csak egy harangláb csendített ájtatosságra. Az elenyészően csekély számú protestáns, ha volt, Komlóson vagy Fűzéken talált legközelebb templomot.

Két zsidó szatócs boltja a felső faluban s egy zsidó korcsmáros az alsó faluban képviselték eleinte a kereskedelmet s a vendéglátóipart. Egy cipészre is emlékszem, valamint egy kovácsra, ez volt a keresztény elem.

A hollóházi erkölcsök nagyon jók voltak. Nem volt korcsmázás, hangoskodás. Szerény itókáját kiki inkább otthon fogyasztotta el. A korcsma inkább a fuvarosok pálinkázó fogyasztóiból élt.

Társadalmi élet

Egy csendes falucska nyugalma ömlött el a szétszórtan fekvő kis házak, kerteken. Alig 4-500 ember élhetett akkor Hollóházán. Hosszu tél, rövid nyár: ehhez és a gyár zakatoló életéhez igazodott az otthoni élet s a nagyon szerény szórakozás.

Reggel a malom gőzpipja költött, délben az jelezte pontosan tizenkettőkor az ebédidőt. És 1 órakor már újra megindult a munka. A gyár hiv, a gyárban ez, vagy az történt. Azontul nem történik semmi. A vasszorgalmu gyárfőnök (legyen áldott a csendes hollóházi temető hársfalombjai alatt pihenő poraiban!) a maga csodálatos szuggesztív egyéniségével fegyelmezte, irányította az életet még a pihenő időben, csendes szórakozásokban is. Még reánk, ott élő gyermekek, később ott vakációzó diákokra is határozottan munkanevelő hatása volt ennek, a gyár szívéből kisugárzó szuggesztív erőnek. Bár szünidőnk volt, ha az iroda ajtaját nyitva láttuk, és nyitva volt reggel 6-tól 12-ig, du. 1-től 6-ig, télen reggeli 7-től – ez önfegyelmezőleg munkára serkentett. A megfeszített, örökös szívós munka mindenkit, bennünket is dologra buzdított. Még ha nem is ajánlotta volna – aminthogy keményen ajánlotta figyelmünkbe szigorú édesatyánk, a ki ugyancsak megfogta ám a dolog végét. Önképzés, gyorsírás, idegen nyelvek tanulása, ásvány-, növényvilág tanulmányozása, kertészkedés, sok-sok házi munka és gyári segédkezés stb. Ez volt a szünidő penzuma.

Hosszu téli estéken együtt pikétezett a főnök a könyvelővel az Istványi házban. Néha, vendégjárás idején, Whist is volt. Művészi hangversenyt is hallottunk nem egy vendégtől. Nyáron a kuglizó szórakoztatott. Évek teltek el, míg egy-két vándorszínész az iskolában csillogtatta művészetét. Az iroda melletti kuglizó volt a szórakoztató. Az iroda melletti kuglizó, amelynek vonalán volt kiszemelve valamikor, évtizedekkel ezelőtt, a politika sülyesztőjébe zuhant M.É.K. Vasut sinpályája. Ide jött az intelligencia, a postamester, a szomszéd falvakból a pap, az uradalmi gazdatiszt, erdész stb. és a mindenkori nyaralóvendégek. Ez a kuglizó az ország nem egy neves nagy fiát, főpap, államférfiu, művész, hadvezér stb. látta vendégül. Kár, hogy a puritán (talán tulpuritán) Hollóházán ismeretlen volt a vendégekönyv. Azaz volt, a „Régi uton” nem egy százados bükk, televésegetve a nyaraló sétálók, persze jobbára hölgyek neveinek kezdőbetűivel.

Neveket nem nagyon merek említeni, emlékeim elmosódtak. De talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy Jókai Mór, aki talán éppen akkor dolgozhatott a vármegyék monográfiáján s talán éppen Abauj vármegyéén, is ott járt. És kuglizott ugyan ottan, a Hegedűs család nem egy tagja (köztük miniszter is, Ferency Béla honvéd tábornok, Hedry Lőrinc táblaelnök és sok-sok más nagy férfi. Ki emlékezne arra a végtelen sorozatra, mely a gyárfőnök, vagy néhai atyám vendégszerető házából egy negyedszázadon át betért egy kis kuglizásra, ritkábban hétköznapi, ezt csak a nyaraló vendégek tették, rendszerint csak vasárnap délután?

Névünnepek, egyéb mulatságok.

Éppen úgy nem tudnám felsorolni azt a temérdek vendéget, a kik egy Ferenc napra az Istványi házban december 3-án, vagy egy Lajos napra aug. 25-én összegyülekeztek az egész hegyközről. Ennek a két napnak volt kissé zajosabb estéje. A névnapi vacsora belenyult sokszor a hajnali órákba. Az un. pakkoló szin a nagy raktár előtt megtelt mindenféle diszes és szerény kocsiival, csézával, uri taligával. És még egy kis alvásra is futotta a korhelyleves után. Hölgyeknek ágy, sezlön jutott, már ahogy jutott. Az urak a „nagy szobában” sokszor szalmán szenderegtek a mi hajlékunkban – ha szenderegtek. Lévén a radványi, mátyásházi borokban több nóta, mint altató szer. A zöld fiatalság a szénapadláson hallgatta a kakas kukorékolását. Nem soká. Mert a hideg lehvta őket hamarosan egy kupica „pusztafalusira” (jó mérges szilvórium). Az öreg Boros cigányprimás abaujvári bandája huzta a talpalávalót. De sokszor cigány nélkül is vigan ment a szórakozás. Egészben magyaros egyszerűséggel s modorban folytak e mulatságok. És reggel már az osztályozó asztalnál bóbiskoltunk a zörgő tányérok felett.

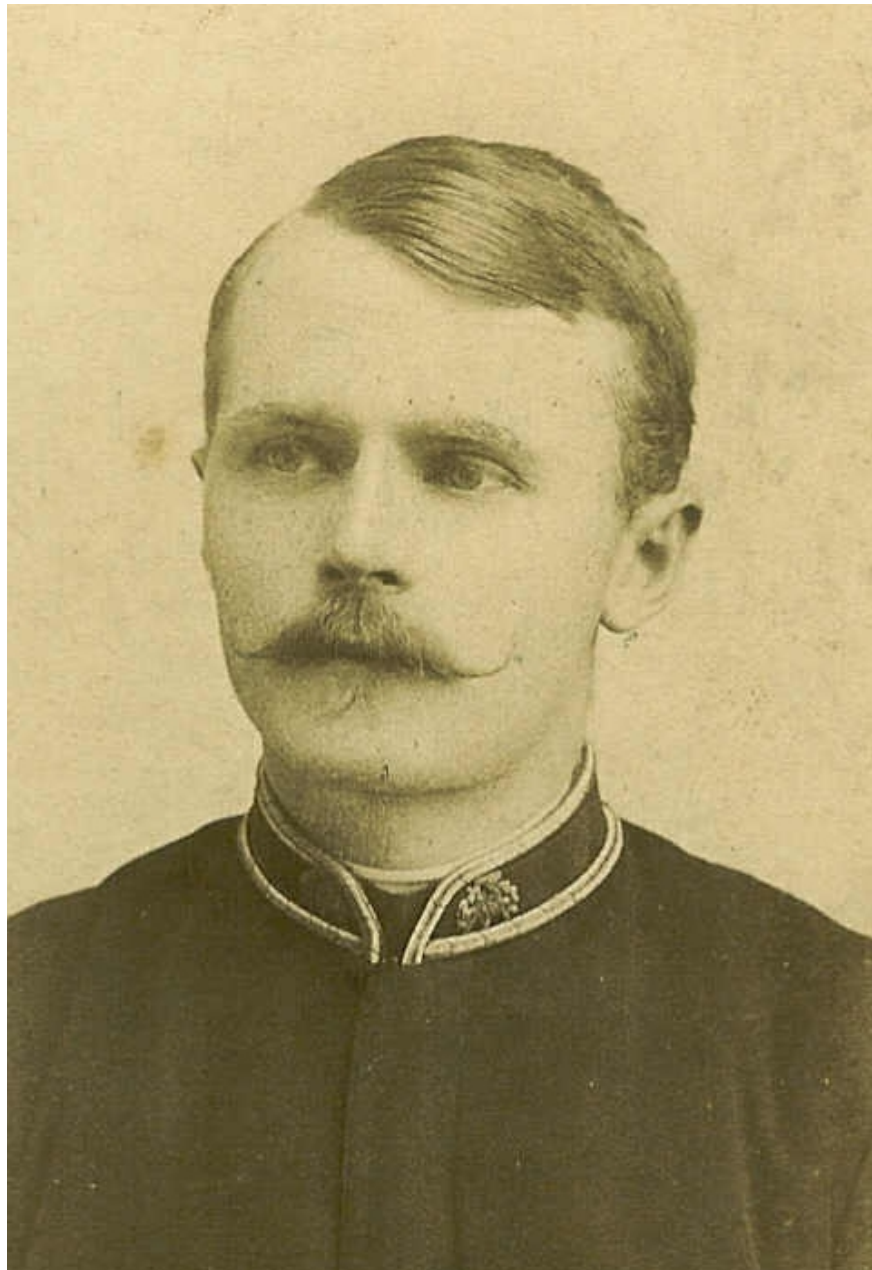
Hogy az ide szívárgó vendégek nem hagyták ezt annyiban, hogy a Hegyköz más falujában is akadt kalendárium s abban Béla, Gusztáv, Nándor, László stb. nevek olvastatván, kontra-névünneplések rendeződtek, azt nyilván nem kell bővebben bizonygatni. Persze, hogy megülték a háziasszonyok névünnepeit is. Valamint az is köztudomásu, hogy mi, hollóházi fiatalság, diákság neszét vevén a téli időre eső névünnepeknek és disznótoroknak, melyekből haj, nekünk nem jutott, kieszközöltünk egy-egy majálist, sőt – minden 10 évben egyszer – egy maskarabált. Mely multságunk terveit a jó öregek elfogadván, pénzügyekben nekik szabad kezét hagytunk. A hollóházi Strang-Lapis tisztása, a komlósi fürdőromok épen maradt szálája, az alsókékedi fürdő-terem hajladozó deszkái sokat regélhetnének a Hegyközi fiatalság majálisai, Anna-báljairól. No és a kisvasut megnyilta után a Kemencepataki völgy virágos rétjei. Minden még élő kortársam elmereng e nevek hallatára: rég volt... rég volt... talán igaz sem volt...

A gyári munkásság egy része a malomárok melletti kuglizón szórakozott vasárnaponként. A munkások majálisukat a „régí út” árnyas lombjai alatt, vagy a Strang Lapis-ban tartották, hol a tisztviselők is vigan táncoltak.

Egy gyári 25 éves jubileum is tartatott a gyártelepen (talán 1890-95 közötti években), de ezt csak hírből hallotta e sorok írója.

Utószó

Hollóházy Andrásról a saját maga által leírtakon kívül keveset tudunk. Az első világháborút t. főhadnagyként fejezte be. Miskolcon élt, felesége a Diószeghy-lányok legidősebbike, Malvin. 1912-ben – édesanyja gyászjelentése szerint – 2 gyermeke volt. Andor fia kivándorolt Ausztráliába, Malvinka elhunyt. Az alábbi kép Wittich Andor=Hollóházy Andrást ábrázolja 36-38 éves korában. 1955 körül halt meg, valószínűleg Miskolcon.

[illegible]

